

FRÅN FORNMINNESFÖRENINGENS MUSEIARBETE

1947 ÅRS KOMMITTÉ FÖR ETT STADSMUSEUM I UPPSALA

Uppsala intar som historisk ort en framskjutande plats bland Sveriges städer. Så länge städernas rangrulla tillämpades intog Uppsala platsen som rikets andra stad. Såsom kungstad, kyrkostad, köpstad och universitetsstad har Uppsala att uppvisa en historia, som ställvis praktiskt taget är identisk med rikets. Men vid sidan av denna sin ur rikssynpunkt mera betydelsefulla ställning har staden en lokalt-borgerlig historia av stort intresse. Genom stadens särart, ej minst betingad av dess befolknings sammansättning ur skilda samhällsklasser, har dess kulturliv i faren tid karaktäriserats av drag, som det skulle vara stor skada om de förlorades för eftervärlden. Lika angeläget som det synes vara att Uppsala stads historia skrives, lika angeläget är det att kulturhistoriska föremål, ägnade att belysa stadslivets skilda faser i gången tid, tillvaratagas och sammanställas till ett stadsmuseum.

Flera krafter ha, i synnerhet under de senaste decennierna, varit verksamma för tillvaratagande av dylikt föremålsbestånd. Upplands fornminnesförenings samlingar omsluter ett rikt stadshistoriskt material, likaså Museets för nordiska fornsaker. Ett synnerligen omfattande topografiskt material kan Kommittén för tillvaratagande av fornfynd i Uppsala efter dess mångåriga arbete uppvisa. Ett ej oväsentligt föremålsbestånd finnes dessutom i Uppsala stads och dess verks och inrättnings ägo. På många andra platser finnas säkert också en del föremål att uppsöka. Då det är fara värt att ännu kvarvarande föremålsbestånd skingras, borde en ihopsamling av föremålen göras, förteckning över dem upprättas och förvaringsrum iordningställas.

Ungefär så börjar den skrivelse, som i oktober 1946 tillställdes Uppsala Stads Fullmäktige och som hade till följd att en särskild kommitté vid stadsfullmäktigesammanträdet i januari 1947 tillsattes, med uppdrag att tillvarataga och tills vidare magasinera i staden

befintliga kulturhistoriskt värdefulla föremål samt att i sinom tid för stadsfullmäktige framlägga förslag till ett kulturhistoriskt stadsmuseum. Vid denna kommittés första sammanträde 31 januari 1947 antogs namnet 1947 års museikommitté och till dess ordförande valdes fil. dr Ragnar Edenman och till sekreterare landsantikvarie Nils Sundquist. Övriga kommittéerade blevo dir. Eric Wolrath, redaktör Ellis Edman och prof. Sune Lindqvist. Som förvaringslokal för samlingarna erbjöd Uppsala stad till kommittén övervåningen i Elverkets gamla kontorslokaler vid Strandbodgatan 4, samtidigt som ett anslag på 3 000 kr beviljades sekreteraren för ersättande av en assistent, som skulle leda föremålsinsamlingen. Denna befattning innehades tiden 1 jan.—31 juli 1948 av fil. kand. fru Ulla Kjellberg-Lindberg; 1 aug. 1948 övertogs detta arbete av undertecknad.

Att intresse för Uppsala stads kulturhistoria finnes hos stadsbefolkningen och att en hel del föremål ännu finnas framgick klart vid den tillfälliga utställningen i Vaksalaskolans skyddsrum, »Från flydda dagars Uppsala», år 1946. De som haft hand om 1947 års museikommittés insamlingsarbete ha ännu mera fått erfarva detta. Genom upprop i tidningarna och genom personliga besök och telefonpåringningar hos stadens industriföretagare, hantverkare, affärsmän och privatpersoner ha en hel del kulturhistoriskt värdefulla föremål tillförts samlingarna, och i de vinds- och källarutrymmen, som i vissa fall blivit genomsökta, har värdefullt material påträffats. Det har dock tydligt framgått att ett ganska rikligt föremålsbestånd tyvärr gått till spillo i den stora vindsröjningen i samband med luftskyddsberedskapen i början av 1940-talet. Dylika vindsröjningar, dock ej av samma omfattning, förekomma alltjämt vid flyttningar och storstädning och här har museikommittén som en av sina främsta uppgifter att ingripa och tillvarata föremål, som annars skulle få skatta åt förgängelsen. Museikommitténs uppgift, förutom att tillvarata och rädda föremål, är att bilda sig en uppfattning om vad som finnes att hämta på olika håll i staden, när museifrågan väl är löst. Många av Uppsala stads verk och institutioner, enskilda personer ej att förglömma, ha nämligen en hel del föremål, som de icke vilja avhända sig förrän ordentliga museilokaler stå till buds. I sådana fall ha förteckningar upprättats över vad som finns; i flera fall har skriftlig överenskommelse gjorts med ägarna om att en gång få övertaga föremålen. Så t. ex. har Uppsala brandkår en större samling föremål rörande stadens brandväsen samt diarier och arkivmaterial från 1892, vilket alltsammans för tillfället förvaras på brandkårens vind. Uppsala Sparbank har lovat att överlämna den första kassakistan från år 1830 och Uppsala Ångqvarn en decimalvåg och destillationsapparater. Socialvårdschef K. G.

Bild 1. Museikommitténs magasinlokalerna Kungsängsgatan 43, Uppsala.

Gullberg kommer att överlämna en förnämlig silverbägare från 1600-talet och fru Emma Osti har uttryckt en önskan om att hennes mans kameror och ateljéutrustning en gång skall omhändertagas av det blivande stadsmuseet.

Som tidigare nämnts inrymdes till att börja med samlingarna i Elverkets gamla kontorslokaler. Dessa lokaler visade sig dock rätt snart otillräckliga och lokalfrågan tedde sig ett tag mer än bekymmersam. Genom tillmötesgående från Drättselkammaren och Gas- och Elverksstyrelsen kunde dock kommittén flytta in i Gasverkets gamla kontorslokaler, Kungsängsgatan 43, sedan staden anvisat medel för en reparation av fastigheten. Hela huset står nu till museikommitténs disposition och lämpar sig väl för magasinering av föremål. Ett par rum ha ordnats som provisoriska museilokaler. I ett rum har en stor samling beklädnadspersedlar, köksgeråd och vapen, som Kungl. Upplands regemente överlåtitt, ordnats och utställts i de montrar, som också överlämnats av regementet. Ett annat rum upptages av föremål från »indelta soldaters» fatabur, även dessa skänkta av Kungl. Upplands regemente. I den utsträckning det går komma ytterligare några rum att ordnas mera musealt, såsom t. ex.

en avdelning med verktyg, representerande det äldre uppsalahantverket. Helt naturligt kan det endast bli tal om ett provisorium. Ett stort minus är att lokalen saknar värmeledning, till följd varav intet arbete där kan utföras under den kalla årstiden.

Att redogöra för allt, som kommit museikommittén till del och att nämna alla som välvilligt skänkt föremål till det blivande stadsmuseet, skulle här föra för långt. Jag skall därför nöja mig med ett litet axplock ur de dagböcker och liggare, som förts under insamlingsarbetets gång.

Det nu upplösta Uppsala Gille har genom dir. H. Svanfeldt överlämnat bl. a. gilletts sigillstamp, ett mycket vackert arbete från 1800-talets början, samt några övriga till gilletts verksamhet knutna föremål, såsom exempelvis de många små träskivor, på vilka gilleledamöterna skrivit sina namnteckningar och vilka dir. Svanfeldt samlat och sammanställt till en tavla. Genom ing. E. Åberg har Simm- och Bad-Inrättnings Bolagets arkivskrin med värdefulla protokoll och räkenskaper överlåtits. Antikvitetshandlare J. A. Ohlsson har lämnat många värdefulla saker, t. ex. kaleschkistor och matsäcksskrin från Akerlunds åkeri, som på 1800-talet var inrymt på Trädgårdsgatan 8, en stor furukista för förvaring av säd med vackert smidda beslag, vilken enligt utsago en gång varit placerad på den Rudbeckska gården vid St. Torget (nuv. Tempohuset), diverse föremål, som tillhört färjkarlen Jansson, eller »Slinken» som han allmänt kallades, vid Hagalunds vårdshus, ett medicinskrin, som tillhört veterinär E. Åkerström, kulisser och rekvisita från den sista studentkarnevalen 1910 och från Mercuriisällskapets ceremoniel år 1895 samt en praktfull skänk av ek med fyra rikt sirade dörrar i 1870—80-talsstil, utförd av givarens fader, snickaren Johan Olsson, verksam i Uppsala 1865—1908. Genom privatpersoner har en hel del saker, representerande det borgerliga livet i Uppsala, såsom prydnadssaker, en och annan möbel, husgeråd, textilier och föremål tillhörande klädedräkten tillförts samlingarna. För hand sydda klänningsliv, brudkjolar, brudskor, brudgumsvästar och hängslen, sidenschalar, små nätta parasoller, som de krinolinklädda damerna buro, allehanda smycken, däribland flera s. k. hårarbeten, glasögonfodral med de utsöktaste pärlbroderier, m. m., kommer alltsammans en dag att bli en ögonfröjd för stadens damer. Nämnas bör också en tésil från 1789 med Uppsalastämpeln, riksäpplet, och initialerna på den i Uppsala verksamme guldsmeden Olof Yttraeus, vilken var mästare i Uppsala 1775—1810. En kronofogdefrack med tillhörande paradmössa ingår bland överlämnade gåvor. Plagget har varit i bruk från 1897 till dess kronofogdeämbetet avskaffades år 1918. Inalles 1 230 föremål finnas registrerade.

Bild 2. Del av det rum där föremål från Kungliga Upplands regemente ordnats och uppställts.

En stor del kvarvarande föremål från utställningen »Från flydda dagars Uppsala» har av kommittén omhändertagits, däribland Rådhusets gamla urverk och urtavla och de dekorativa sköldarna från järnvägens invigning 1866. Likaså föremål från Skolutställningen på Stadsbiblioteket i Uppsala i samband med folkskolans 100-årsjubileum 1942, såsom t. ex. ett par s. k. »långbänkar», lästabeller, kateder och orgel från 1840-talet m. m., vilket väl skulle räcka att iordningsställa ett skolrum från mitten av förra seklet. En »långrock», som använts vid slöjdundervisningen i Prins Gustafs skola i Uppsala vid 1800-talets mitt, har också överförs till samlingarna.

Det material, som framkommit vid museikommitténs insamlingsarbete, och alla de föremål från Uppsala, som finnas bland Upplandsmuseets samlingar och i de inledningsvis nämnda institutionernas ägo, bilda god grund för ett stadsmuseum i Uppsala. År 1948 donerade direktör Eric Wolrath på sin 50-årsdag 50 000 kronor som en grundplåt till det blivande stadsmuseet.

Till donator och till alla dem, som skänkt gåvor till samlingarna eller genom välvilligt intresse understött och underlättat musei-

kommitténs verksamhet, uttalar 1947 års museikommitté ett varmt tack.

De som eventuellt vilja skänka föremål till det blivande stadsmuseet, eller på annat sätt äro intresserade, hänvisas till Upplands fornminnesförenings expedition, Sysslomansgatan 10, tel. 378 16, kl. 9.00—16.00.

Anna-Märta Tjernberg.

EN GÅVA TILL KVEKGÅRDEN

År 1930 kom författaren till dessa rader som dräng till Säva gästgivargård i Gryta socken. I gårdens gamla smedja fanns en rist uppsatt under takåsen. Någon av mina kamrater sade på skämt: »Ska' du ha den plogen?» varpå jag svarade: »Den skall vi försöka få till något museum!» När jag några år senare blev medlem i Upplands fornminnesförening sade jag vanligen om den gamla risten: »Den skall Upplandsmuseet få.» Sedan gick tiden sin jämna gång och risten föll i glömska. Men 7 mars 1950 kom den åter fram i dagsljuset. Det var auktion på gästgivargården eftersom arrendatorn, Eli Eriksson, skulle flytta. I en hög med bråte fick jag se risten ligga och riktigt suga till sig solskenet. Nu var min stund kommen att infria löftet. »Grosshandlare» E. Andersson, Skilsta, Skogstibble, köpte skrothögen för 25 öre, och efter auktionens slut köpte jag risten för 50 öre. Detta var i korthet ristens historia över de 20 år jag känt till den.

Men f. rättare Per August Pettersson på Säva gästgivargård (född 1877) känner dess historia sedan ett drygt halvsekel tillbaka. Han var med och körde den redan år 1895 på Vädergårde gård i Gamla Uppsala vid uppodling av en björkhage. Risten var en »föregångare» till plogen på så sätt, att man körde före och ristade upp en »skåra», medan någon annan kom efter med en vanlig plog och vände tiltan. — Då gällde det att hålla i skarmarna, säger hr Pettersson, ty björkrötterna voro sega. Det hände också ofta att körkarlen fick göra en och annan extra luftfärd när risten högg fast i kraftiga rötter. Järnringen, som är fastsatt på risten, är den egentliga dragbygel, för att använda en modern term, och inte som jag förut trodde, en konstruktion att lägga en tyngd på. I järnringen häktades dragningsanordningen, vågen, som sedan medelst linor, kättingar eller skacklar kopplades till hästarna.

Varifrån risten från början kommit kunde f. rättare Pettersson inte ge något bestämt besked om. Han ansåg dock troligt att den

kommit från Värmland och att värmlänningarna haft den med sig på sina arbetsvandringar till Uppland. Detta att värmlänningar och dalkarlar gjorde arbetsvandringar till Uppland förekom ofta under 1800-talet.

Alltnog! År 1902 flyttade den siste gästgivaren på Säva, Erik August Karlsson, från Vädergårde i Gamla Uppsala till Säva i Gryta. Någon nyodling förekom icke längre och risten behövde ej användas. Den blev uppsatt under åsarna i taket i smedjan, där den skulle få sin fristad nära ett halvt sekel. Sedan nu Upplands fornminnesförening fått den kommer den att förvaras på Kvekgården vid Örsundsbro.

Vid ovannämnda auktion försåldes också gästgiveriets kvarvarande vagn- och slädpark. År 1912 blev Uppsala—Enköpings järnväg färdig och ingen människa ville åka efter häst och vagn. Men gamle gästgivaren Erik August Karlsson, född 1867, död 1938, var aktsam om sina redskap. Han visste vad de kostat honom i inköp och därför lät han ingenting förfaras i onödan. Vagnarna och slädarna ställdes upp i lidret för att användas ifall den nya tidens tekniska vidunder skulle strejka. Men som vi veta blev det aldrig så. De gamla vagnarna och slädarna kommo nu fram i dagsljuset för första gången sedan 1912 och klubbades bort på auktionen för en och annan krona. Det hade varit roligt om även något av dessa fordon kommit till Kvekgården. Den förnämsta av dessa landsvägens fordon, den täckta droskan, finnes dock bevarad på Härkebergagården, dit den skänktes av gästgivare Karlsson.

Sven Larsson.